5 BOB

O‘QUVCHILARDA XULQ-ATVOR MUAMMOLARINING OLDINI OLISH

5.1. Xulq-atvordagi muammolarning namoyon bo‘lishi

5.2. Xulq-atvordagi muammolarning sabablari va profilaktikasi

5.1. XULQ-ATVORDAGI MUAMMOLARNING NAMOYON BO‘LISHI

Direktor pedagogik jamoani xulq-atvordagi xavf omillari, erta ogohlantiruvchi belgilar va bunday vaziyatlarda harakat qilish tartibi bilan tanishtirib borishi zarur. Maqsad o‘quvchini yorliqlash emas, xavfsizlik va o‘z vaqtida yordamni ta’minlashdir.

Xulq-atvordagi muammo atamasi ijtimoiy me’yorlardan barqaror chetga chiqadigan hamda o‘quvchining o‘ziga, boshqalarga yoki umumiy xavfsizlikka zarar yetkazishi mumkin bo‘lgan xatti-harakatlarni anglatadi. Amaliy ishda shaxs emas, xatti-harakat, uning sababi, takrorlanishi va konteksti baholanadi.

XULQ-ATVOR XAVFINI BOSHQARISH NAVIGATORI:

1. Ijtimoiy-psixologik moslashuv qiyinchiliklari bo‘yicha eslatma.
2. Erta kuzatiladigan nomaqbul xatti-harakatlar bo‘yicha eslatma.
3. Tajovuzkor xatti-harakatlar bo‘yicha eslatma.
4. Hayot yoki sog‘liqqa bevosita xavf belgisi bo‘yicha eslatma.
5. Maktab xavfsizligiga bevosita tahdid bo‘yicha eslatma.
6. Huquqbuzarlik bilan bog‘liq xatti-harakatlar bo‘yicha eslatma.
7. Qaram xulq-atvor xavfi bo‘yicha eslatma.
8. Xavfli xulq-atvor bo‘yicha eslatma.

XULQ-ATVORDAGI MUAMMOLARNING ASOSIY KO‘RINISHLARI:

- agressiv xulq-atvor;
- ta’lim tashkilotiga hujum qilish xavfi;
- suitsidal xulq-atvor, shu jumladan o‘ziga zarar yetkazuvchi xulq-atvor;
- addiktiv, ya’ni qaram xulq-atvor;
- delinkvent xulq-atvor;
- xavfli xulq-atvor.

Muhim

Agar xavotirli yoki zarar yetkazuvchi xatti-harakat pedagog yoxud mutaxassis ko‘z o‘ngida sodir bo‘lsa yoki bu haqda ota-ona, o‘quvchi, pedagog yoxud rasmiy manbadan ishonchli ma’lumot kelib tushsa, xodim belgilangan ichki tartibga muvofiq xavfsizlikni ta’minlaydi va vakolatli mas’ulga zudlik bilan xabar beradi.

Pedagog shuni unutmasligi lozimki, bir yoki bir nechta belgining mavjudligi har doim ham o‘quvchida xulq-atvor inqirozi borligini anglatmaydi. Bu holat bolaning hayotidagi ijtimoiy vaziyat yoki tasodifiy omillar bilan ham bog‘liq bo‘lishi mumkin.

BOLALARDA NOMAQBUL XULQ-ATVORNING NAMOYON BO‘LISH SHAKLLARI:

- ⚠ qoidalarni buzish;
- ⚠ maktabga sababsiz kelmaslik;
- ⚠ tasodifiy aldash;
- ⚠ uydan qochib ketish;
- ⚠ haddan tashqari qaysarlik;
- ⚠ ochiq itoatsizlik;
- ⚠ xafagarchilikka moyillik;
- ⚠ jahldorlik.

XULQ-ATVORDAGI MUAMMOLARNING OLDINI OLISH UCHUN MAKTABDA QUYIDAGI ISHLAR TIZIMLI TASHKIL ETILADI:

- 📌 o‘quvchilar xulq-atvoridagi o‘zgarishlarni erta aniqlash;
- 📌 sinf rahbari, psixolog va ota-onalar hamkorligini yo‘lga qo‘yish;
- 📌 xavf guruhidagi o‘quvchilar bilan individual suhbatlar o‘tkazish;
- 📌 muloqot, nizolarni tinch hal qilish va mas’uliyatli xulq-atvor ko‘nikmalarini shakllantirish;
- 📌 bulling, zo‘ravonlik, qaramlik, xavfli va agressiv xatti-harakatlarning oqibatlari haqida profilaktik tadbirlar o‘tkazish;
- 📌 zarur hollarda o‘quvchini tegishli mutaxassislar yordamiga yo‘naltirish.

5.2. XULQ-ATVORDAGI MUAMMOLARNING SABABLARI VA PROFILAKTIKASI

> “Xulq go‘zal bo‘lsa, barcha xalq sevadi,
> Xulqi to‘g‘ri bo‘lgan kishi to‘rga chiqadi”.
>
> **Yusuf Xos Hojib**

IJTIMOIY-PSIXOLOGIK DEZADAPTATSIYA BOLADA TURLI SABABLAR TUFAYLI YUZAGA KELISHI MUMKIN

kutilmagan hayotiy vaziyatlar va ijtimoiy xavflar:

ta’lim tashkilotini almashtirish, sinfdagi munosabat muammolari, inqirozli vaziyatlar, yaqin insonini yo‘qotish, ota-onaning ajrashishi, oilaviy qiyinchiliklar;

oldindan taxmin qilish mumkin bo‘lgan holatlar:

maktabga ilk bor borish, ta’limning keyingi bosqichiga o‘tish, sinf rahbarining almashishi, imtihonlar, o‘quv jarayonidagi yangiliklar.

Xulq-atvordagi muammolarning oldini olishda sinf rahbari ota-onalar, pedagoglar, pedagog-psixolog va tibbiyot xodimlarining e’tiborini bolaning ijtimoiy-psixologik moslashuvidagi tashqi o‘zgarishlarga qaratishi zarur.

IJTIMOIY-PSIXOLOGIK DEZADAPTATSIYA BELGILARI:

xulq-atvorning keskin o‘zgarishi:

- bola tortinchoq, jahldor yoki tushkun bo‘lib qolishi;
- o‘zlashtirishning pasayishi, maktabga borishni istamaslik, sog‘lig‘idan shikoyat qilish;
- tengdoshlar va pedagoglardan uzoqlashish;
- odatdagidan farqli emotsional reaksiyalar;
- tirnoq tishlash, o‘zi bilan gaplashish kabi takroriy harakatlar.

Erta kuzatiladigan nomaqbul xatti-harakatlar - bolaning yoshi, rivojlanish xususiyati va vaziyatiga nisbatan barqaror yoki takroriy bo‘lib, ta’lim, munosabatlar yoki xavfsizlikka salbiy ta’sir ko‘rsatayotgan xatti-harakatlardir.

BOLALARDA NOMAQBUL XULQ-ATVOR BELGILARI:

- qoidalarni buzish;
- dars qoldirish;
- tez-tez yolg‘on gapirish;
- uydan qochish;
- haddan tashqari qaysarlik;
- ochiq bo‘ysunmaslik;
- tez ranjish;
- jahldorlik.

Bunday belgilar kuzatilsa, pedagoglar, pedagog-psixolog va ota-onalar vaziyatni birgalikda o‘rganadi. Xulosa bir martalik holatga emas, davomiylik, takrorlanish va bolaning odatiy xulqidan farqiga asoslanadi.

Agar belgilar o‘smirlik davrida paydo bo‘lsa, bu ayrim hollarda yosh davri inqirozi bilan bog‘liq bo‘lishi mumkin. Bunday vaziyatda maktab ma’muriyati, pedagog-psixolog, sinf rahbari va ota-onalar hamkorlikda vaziyatni o‘rganib, individual qo‘llab-quvvatlash choralarini belgilashi lozim.

Tajovuzkor xatti-harakat - boshqa shaxsning huquqi va xavfsizligiga zarar yetkazuvchi jismoniy, og‘zaki, ijtimoiy yoki raqamli bosim ko‘rinishlaridir.

Muhim

Faqat muammoli xulq-atvorga emas, balki bolaning kuchli tomonlari, ijobiy sifatlari va qobiliyatlariga ham e’tibor qaratish zarur. Shunda profilaktik ishlar samaraliroq bo‘ladi.

Bosim yoki tajovuzdan jabrlanayotgan o‘quvchida kuzatilishi mumkin bo‘lgan belgilar:

- tushkun kayfiyatda yuradi;
- sinfdoshlaridan uzoqlashadi;
- maktabdagi ommaviy tadbirlardan qochadi;
- tez-tez kasal bo‘ladi, dars qoldiradi;
- o‘zini yomon his qilayotganini aytib, darsdan chiqib ketishni so‘raydi;
- hayoti yoki sog‘lig‘i xavfsiz emasligini ko‘rsatuvchi bevosita yoki bilvosita signal beradi.

Takroriy tajovuz yoki ta’qib etish holati psixologik-pedagogik maslahatlashuvda ko‘rib chiqiladi. Jabrlangan o‘quvchining xavfsizligi ta’minlanadi, ta’qib etishni sodir etgan o‘quvchi bilan alohida ish olib boriladi va sinf muhitini tiklash choralari belgilanadi.

Ta’qib etishni sodir etgan o‘quvchining ota-onasi yoki qonuniy vakili bilan xolis va ayblovsiz suhbat o‘tkazilib, zo‘ravon jazo qo‘llamasdan xatti-harakatni o‘zgartirish bo‘yicha hamkorlik rejasi tuziladi.

Jabrlangan o‘quvchining ota-onasi yoki qonuniy vakiliga ko‘rilayotgan xavfsizlik choralari, murojaat tartibi va qayta aloqa muddati tushuntiriladi.

Delinkvent xulq-atvor - huquqbuzarlik bilan bog‘liq xatti-harakatlardir. Ayrim hollarda bola yoshiga yoki huquqbuzarlikning og‘irlik darajasiga ko‘ra jinoiy javobgarlikka tortilmasligi mumkin, biroq bu holat profilaktik e’tiborni talab qiladi.

DELINKVENT XULQ-ATVOR KO‘RINISHLARI

- **Yashirin ko‘rinishlari:** mayda o‘g‘rilik, mulkka zarar yetkazish, firibgarlik, tovlamachilik, yondirish, vandalizm.
- **Ochiq ko‘rinishlari:** haqorat, qo‘rqitish, bulling, kichik yoshdagilar yoki tengdoshlarga nisbatan zo‘ravonlik, janjal, hayvonlarga shafqatsiz munosabat.

Maktab xavfsizligiga bevosita tahdid - o‘quvchi, xodim yoki maktab jamoasiga jiddiy zarar yetishi mumkinligini ko‘rsatuvchi ishonchli signal yoki vaziyatdir. Bunday holatni maktab xodimi mustaqil tergov qilmaydi.

Bevosita xavf mavjud bo‘lsa, maktab rahbariyati zudlik bilan:

- odamlarni xavfsiz joyga yo‘naltiradi va xavfli hududga kirishni cheklaydi;
- tasdiqlangan favqulodda aloqa zanjiri orqali tegishli tezkor va vakolatli xizmatlarni xabardor qiladi.

Bevosita xavf bartaraf etilgach, pedagog-psixolog, sinf rahbari, ota-ona yoki qonuniy vakil va tegishli mutaxassislar ishtirokida individual qo‘llab-quvvatlash rejasi ishlab chiqiladi. Hayot yoki sog‘liq uchun bevosita xavf mavjud bo‘lsa, yordam ko‘rsatish qonunchilikda belgilangan tartibda rozilikni kutmasdan tashkil etiladi.

Xulq-atvordagi har qanday xavf omilida umumiy harakat algoritmi:

1. Xavfsizlik va xotirjam muloqot. O‘quvchi bilan ayblovsiz suhbatlashish, uning xavfsizligini ta’minlash va bosim o‘tkazmaslik.

2. Qonuniy vakil bilan aloqa. Ota-ona yoki qonuniy vakilga xolis ma’lumot berish, bolaning manfaatlari va maxfiyligini hisobga olgan holda hamkorlik choralarini kelishish.

3. Psixologik-pedagogik maslahatlashuv. Direktor, pedagog-psixolog, sinf rahbari va zarur mutaxassislar ishtirokida vazifalar, muddatlar, yo‘naltirish va monitoring mezonlarini belgilash.

4. Hududiy resurslarni aniqlash. Tibbiy, ijtimoiy, huquqiy va psixologik yordam ko‘rsatuvchi vakolatli tashkilotlarning amaldagi aloqa ma’lumotlarini tekshirish.

5. Mutaxassisga yo‘naltirish. Maktab vakolati doirasidan tashqaridagi holatlarda o‘quvchini belgilangan tartibda tegishli xizmatga yo‘naltirish va xizmatga yetib borishini nazorat qilish.

6. Monitoring va yakuniy baholash. Holat dinamikasi, bajarilgan choralar va takroriy xavf belgilarini belgilangan davriylikda baholash; zarur bo‘lsa rejani yangilash.